

Goethe i el modernisme: Maragall a través de la mirada fusteriana

IBAN L. LLOP

Università degli studi di Salerno

El Modernisme va significar en molts aspectes la construcció d'un país, i perquè això fóra possible necessitava afermar un programa de caire lingüístic i artístic que unira la major part dels elements polítics i econòmics d'una societat. Construcció i no reconstrucció, perquè la societat catalana dominant necessitava o creia necessitar trencar amb tot el que fóra antic, volien unir-se al moviment de desenvolupament econòmic i artístic que planava a Europa i semblar un país en condicions iguals davant qualsevol altre estat modern.

El Modernisme va bastir una base cultural i artística en què l'ús del català havia de significar també una diferenciació respecte a Madrid, però quina era la seua ideologia, després de segles sense un corrent filosòfic en llengua pròpia, quin era el pensament filosòfic que unia la gent modernista?

Segons ha apuntat Jordi Maragall (1985: 13),

[...] el Modernisme, que era una ruptura amb tot això (l'essència medieval de la Renaixença), s'havia d'agafar en algunes bases que no fossin les estrictament peculiars d'aquesta Renaixença i per això hi trobava una arrel en aquests pensadors minoritaris del "sentit comú" que havia ja iniciat el seu moviment a Catalunya. Tinguem present, d'altra banda, que aquella afirmació de Joan Fuster que la societat burgesa catalana industrial no requeria cap mena de base ideològica, és relativament veritat, perquè d'aquest pensament del "sentit comú", d'aquesta filosofia del "sentit comú", en neix tota la doctrina proteccionista i el proteccionisme era precisament allò que interessava els industrials catalans, perquè els permetia de fonamentar i consolidar les seves pròpies indústries.¹

Jordi Maragall es qüestionava si era possible de bastir una societat, una societat "normal", a base només de «sentit comú». Amb «sentit comú» o amb un programa d'acció perfectament ideat que féra possible modernitzar la cultura i societat catalana, va ser en el temps del Modernisme quan van començar a fer-se les primeres traduccions d'obres estrangeres al català. Aquestes traduccions donaven al lector català una sèrie d'obres literàries que la literatura en llengua autòctona encara no havia produït i això equiparava el català a qualsevol llengua de cultura normalitzada i, per tant, el català començava a despullar-se de la idea de llengua regional o provinciana.

A més, cal afegir que el traductor —i sobretot si es parla d'un traductor al servei d'una "propaganda"—, que en certa manera és qui ofereix uns models a ell mateix i a la cultura pròpia, moltes vegades opta per la traducció d'aquest o aquell autor per motius d'estètica o

¹ Malhauradament no m'ha estat possible trobar la referència que dona Jordi Maragall sobre Joan Fuster.

perquè presenta una línia ideològica semblant a la de l'autor de l'obra original (Fuster, 1972: 64):

Costa i Llobera al·lega també una justificació circumstancial: en incorporar a la poesia catalana algunes fórmules antigues —estrofes alcaica, asclepiado-glicònica, iàmbrica, sàfica «no usades ací» intentava demostrar «que la nostra llengua serveix per a tot, si la volem enaltir com a idioma literari».

És el mateix argument amb què Maragall justifica la seva traducció d'*Ifigènia a Taurida*. Però, com Maragall, que hauria traduït Goethe encara que no hagués calgut per raons de política lingüística, Costa també hauria intentat els trops i els metres d'Horaci encara que hagués comptat amb precedents en català. Maragall era un goethià instintiu i hagué d'anar a parar a Goethe, Costa fou un horacià i va acudir a Horaci.

Maragall va traduir Ibsen, Nietzsche, Novalis i Goethe. Aquestes traduccions van servir per introduir en la societat i cultura catalanes els pensaments d'aquests autors i així, el català, la societat dominant autòctona, ja disposava d'un pensament en llengua pròpia. Els intel·lectuals del Modernisme tenien la necessitat d'una nova llengua de cultura que els proporcionara una visió del món més oberta; acostar-se a l'Europa moderna era el seu objectiu primordial. Aquesta primera recepció de Goethe en la literatura catalana no és programàtica al cent per cent, es tracta de continuar amb un impuls que havia donat la Renaixença, però adaptant-lo als interessos de la nova cultura dominant

El 1930 Josep Maria de Segarra escrivia (1930: 12-13):

La part activa de Maragall agafa de l'any 1890 a l'any 1910; en aquests vint anys hi ha el més essencial de la seva obra. Són els vint anys que Catalunya necessita per passar de l'anarquia sentimental a una certa consciència d'estructuració i ordre. [...] Aquella preocupació de Goethe d'interessar-se pels afers públics, com a ciutadà i com a poeta, fonent les dues personalitats en una de sola, ¿No és la mateixa preocupació maragalliana? [...] De la poesia de Goethe n'ha sortit tot un pensament que encara nodrirà anys i anys el món.

També Fuster recau en aquest plantejament de Josep Maria de Segarra i analitza els gustos goethians de Joan Maragall (1972: 25-26):

Maragall s'interessà profundament per Goethe. També Milà i Fontanals i Teodor Llorente s'acostaren al monstre de Weimar. [...] Maragall no solament traduï i adaptà els textos goethians al català, sinó que també va impregnar-se d'estímul alhora clàssics i romàntics, provinent del gran alemany. [...] ¿Fou espontani o calculat, tot això? Meitat i meitat. Els escriptors joves d'aleshores cercaven i trobaven mestres, fonts i corroboracions allà on podien i, en el seu afany de precisar afinitats, van descobrir les figures que l'Europa no llatina tenia consagrades.

Més que programa, es creu que era pertinent demostrar a la gent que el català era mitjà de cultura, aparentar socialment que els catalans no eren provincians respecte a Madrid,

que Goethe podia “parlar” català i d’aquesta manera renovar el seu discurs i el discurs del catalanisme incipient (Fuster, 1972: 26):

Hi havia, encara, el disseny *tàctic*, totalment astut i oportunista de «fer la impressió» que la literatura catalana ja no era una tossuderia «regional» o «regionalista», i s’arreglervava, fins i tot avantatjant la literatura castellana, amb l’avantguarda intel·lectual a Europa. [...] Calia, però, demostrar que s’estava produint una *europèització* efectiva, i demostrar-ho, sobretot, als mateixos catalans. Quan el 1898 s’estrenà als Jardins del Laberint d’Horta la *Ifigènia* de Goethe traduïda per Maragall, el que hi importava era l’impacte social. «Crec que es fa un gran bé al catalanisme», diu Joan Maragall a un amic arran d’aquesta estrena, «ennoblint-lo, introduint-t’hi obres mestres com les de Goethe: i em sembla que aquesta vegada el cop no ha estat en va. Per la *highlife* que va assistir al Laberinto, allò fou com una espècie de revelació que el català, aplicat a coses grans, no era ordinari.

Joan Maragall va traduir també els *Pensaments de Goethe*, i en un dels aforismes recollits per Maragall pot llegir-se (1930: 180): «Quan allò que ja sabem ho trobem exposat amb un nou mètode o simplement en una llengua estrangera, se’ns torna singularment i com de nou, interessant». Goethe proporcionava un nou mètode de cultura i el catalanisme modernista trobava un exemple per poder crear un pensament català “renovat”. Goethe renaix, però amb ell també renaixen, modelant “l’espiritualisme modernista”, «Shelley i Heredia, Verhaeren i Tolstoi, Heine i Mallarmé, Burns i Verga, Emerson i Renan, D.G. Rosseti i Carlyle, d’Annunzio i Schoophnauer, Leconte de Lisle» i tot això; «la suma total —com diu Fuster— va ser una autèntica olla».

Hem vist com mitjançant les traduccions el pensament de molts escriptors i filòsofs europeus penetrava i trobava cabuda en el pensament modernista, però tota aquella “olla”, com l’ha anomenada Fuster, com podia adaptar-se a un fi comú? Perquè s’ha de tenir en compte que Ibsen i Nietzsche representaven l’escàndol per a la burgesia. Maragall havia escrit dos articles sobre el filòsof alemany el 1893, però l’article no li’l van deixar mai publicar al Brusi i no va tenir més remei que publicar-lo sota pseudònim a les pàgines de L’Avenç (Fuster, 1972: 41).

El fet d’haver traduït Goethe, Novalis i Nietzsche mereix un subratllat especial. Aquests tres alemanys s’alternaren en una profunda influència sobre la poesia i el pensament de Maragall fins al punt que Joan Estelrich ha pogut definir la seua obra com “un ancho movimiento de péndulo que va de un neoclasicismo helenizante (Goethe) a un neoromanticismo cristiano (Novalis) de tendencia católica, llegando en el primer aspecto, por contaminación nietzschiana a la exaltación dionisíaca”.

Segons Fuster, en els articles ideològics de Maragall, es veu aquesta confluència de diferents models de pensament, una confluència en què la figura de Goethe, el Goethe que projecta la imatge més conservadora, serà clau per bastir els fonaments del pensament maragallià (Fuster, 1972: 118):

Però Maragall no deixà mai de ser un anarquista “refoulé”. I mal “refoulé”, per més senyes. Ningú no és nietzschia impunement, els tractes amb l'insensat autor de *Zarathustra* imprimeixen caràcter, com alguns sacraments. I no era només Nietzsche: eren també Novalis i Spinoza, i el mateix Goethe, no sempre “olímpic”, els qui planaven sobre Maragall.

Sobre aquesta referència al Goethe no “sempre olímpic”, crec que Fuster es refereix a una de les frases de Goethe que més van citar modernistes, noucentistes i “protofeixistes”: «Abans la injustícia que el desordre». Aquesta frase, escrita per Goethe davant la commoció que li va provocar el setge de Magúncia, ha estat adaptada a tots els gustos possibles, la qual cosa ens demostra com és d'important tant l'estudi de la recepció en la crítica literària com l'estudi hermenèutic d'una obra. Quan es parla de crítica i de fer una anàlisi crítica, pot ser perillós recloure's en un únic mètode i seguir-lo fil per randa, sense tenir en compte les diferents perspectives de l'entorn crític. Així doncs, és possible que amb aquesta frase, rebuda en un primer moment per la burgesia modernista, després per la noucentista i en acabant pel moviment protofeixista d'abans de la Guerra del 36, haja estat rebuda a través del sedàs ideològic de Fuster i, amb això, el mateix Fuster analitza els estralls que una certa recepció literària posada a l'abast d'una determinada ideologia del poder pot causar.

El mateix Fuster (1972: 43), en les pàgines del manual de *Literatura Catalana Contemporània*, continua analitzant la recepció de Goethe per Maragall:

(Maragall) fou agressiu i amarg en els seus judicis contra la burgesia: la censura perquè observa que començava a no “creure” i perquè la feia responsable d'ofegar la vida, o la part de vida que encarnaven els seus enemics. Tot aquest “vitalisme”, confús i indefensable, tenia molt de Nietzsche; però, per la seua mateixa essència, havia d'excloure i de repugnar tot el que d'altiu i de violent comportava el vitalisme zarathustrià. El model “mesurat” de Goethe compensava i frenava els possibles excessos.

Aquest paper mesurador de Goethe va tenir una influència directa sobre Maragall i la recepció que havia fet de Nietzsche. Així, quan el filòsof alemany mor el 1900, Maragall (1930: 15) escriu un segon article sobre Nietzsche on «en dona una visió més ponderada, molt més asserenada. Diu que és un cercador de l'absolut, que és una sageta llançada cap a l'altra vorera, cap al més enllà, que viu d'aquesta inquietud, que en el fons és un home assedegat d'Absolut».

En alguns aforismes de Fuster es poden apreciar casos d'intertextualitat amb els aforismes de Goethe recollits per Maragall. Alguns casos d'intertextualitat poden semblar una mica ambigus, però els aforismes són sempre pensaments i tothom és lliure, una vegada o altra en la vida, de tenir uns mateixos pensaments. Ara bé, l'ús irònic que fa Fuster dels pensaments goethians em sembla que no mereixen cap mena de dubte que es tracta d'elements d'intertextualitat entre les obres de Goethe, Maragall i Fuster. Tradueix Maragall (1930: 154): «Tot allò que és de raó ha sigut ja pensat: sols hem de provar de pensar-ho de nou».

Eugeni d'Ors, un altre “gran goethià”, va reformular aquesta sentència en les pàgines del *Glosari* (1982: 313):

“Tot està dit”—sentència apesarat La Bruyère, com excusant-se del pastitxo de Teofrast;— “Tot està dit, i un home arriba massa tard, d’ençà de set mil anys que hi ha homes i qui pensen”... [...] Pensem en la Cultura amb serietat. Lluny de nosaltres igualment la follia dels romàntics, que la fàdiga dels alexandrins.

Tot està a mig dir —afirma el veritable esperit clàssic.

La història de la humanitat és una magna assemblea. Tot està a mig dir i cal continuar.

I, després que l’assemblea ha sentit amb molt de gust els parers del “speaker” senyor Teofraste, i del “speaker” senyor La Bruyère, no menys que les del senyor Homer, Job, Cellini i Goethe, la paraula passa a...

Joan Fuster (1972: 133) copsa el sentit de l’aforisme traduït per Maragall i pren la paraula a Ors per poder recrear la mateixa sentència amb el to humorístic propi de la seua manera de construir el text literari: «Tot això que jo ara penso i escric, ho han pensat i ho han escrit molta, moltíssima gent, abans que jo. Si no fos així, no tindria sentit».

Hi ha una altra mostra d’intertextualitat que, a més, el mateix Fuster explicita de forma clara. Tradueix Maragall (1930: 159): «No hi ha res vulgar que, expressat de certa manera, no aparegui humorístic».

Com ja he dit abans, i com molts altres han dit abans que jo, Fuster (1972: 78) sempre va ironitzar sobre la sublimació de la cultura i de la filosofia i, d’aquesta manera, escriu: «No hi ha res “sublim” que expressat en certa manera no aparegui humorístic».

Fuster només ha de jugar verbalment amb l’adjectivació per tal d’oferir una nova lectura del referent. Com ja s’ha dit anteriorment, Fuster sempre adopta un altre punt de vista, focalitza la seua mirada cap a allò que s’amaga darrere del signe que ha esdevingut convencional. Passa, sense transicions doloroses, de ser crític i receptor a ser l’autor i emissor, omplint l’esquema de la comunicació i perpetuant-lo en una cadena de lectures que arriba als nostres dies.

Com s’ha vist en aquest petit exemple, Fuster en tant que crític de la poesia de Maragall, una poesia que, entre d’altres autors, està fortament influenciada per les idees de Goethe, ha analitzat més que el valor textual de bona part de l’obra de Maragall els elements externs a l’obra. He volgut aportar aquest cas de crítica, de recepció de múltiples mirades, per tal d’oferir una minúscula mostra de com és factible, i al meu entendre necessari, veure un mateix objecte artístic des de tots els angles possibles, sense donar per absolutament vàlid un únic punt de vista; tota teoria crítica pot aportar nous camins a la investigació i al plaer de la recepció estètica sempre que siga coherent.

BIBLIOGRAFIA

- FUSTER, J.: *Consells, proverbis, insolències*, Barcelona, Ariel.
— *Judicis finals*, Barcelona, Ariel.
— (1972): *Judicis finals*, Barcelona, Curial.
- MARAGALL, J. (1930): *Obres completes*, Barcelona, Sala Parés Llibreria.
— (1985): «Els corrents de pensament» dins *El temps del Modernisme*. Biblioteca Milà i Fontanals, Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SEGARRA, J. M. (1930): «Maragall traductor de Goethe», dins MARAGALL, J.: *Obres completes* Vol. VI. Traduccions de Goethe, vol. II, Barcelona, Sala Parés Llibreria.
- D'ORS, E. (1982): *Glosari. 27-VII-1920*, Barcelona. MOLC.